

Kardinál Jozef Tomko a jeho život v službe koncilu

Marián Čižmár

<https://doi.org/10.54937/nhe.2025.14.1.71-90>

Kardinal Jozef Tomko and his life in the service of the Council

Abstract: *In the past year, 2024, we remembered an exceptional personality of the Košice Presbytery, Cardinal Jozef Tomko, Prefect of the Congregation for the Evangelization of Peoples, on the occasion of his 100th birthday. In this article, we specifically note his work as a member of the Congregation for the Holy Office, and later his active participation in the Second Vatican Council, and then as Special Secretary of the First Synod of Bishops in 1967. With his theses and specific positions, Cardinal Jozef Tomko ranked among modern theologians with modernist tendencies of the "new theology", which was dominant not only at the Second Vatican Council, but in the entire post-conciliar period, the fruit of which is most visible in our times.*

Keywords: *Council, Cardinal, Secretary, Prefect, Synod.*

Úvod

V uplynulom roku 2024 sme si pripomenuli výnimočnú osobnosť Košického presbytéria, kardinála Jozefa Tomka, prefekta Kongregácie pre evanjelizáciu národov, z príležitosti jeho nedožitých 100. narodenín. Núkajú sa nám rozličné témy, nad ktorými by sme nielen mohli, ale sa aj mali zamýšľať. Vyberiem jednu, ktorá nám môže poukázať na niektoré z dôvodov, ktoré zohrali úlohu na jeho ceste k vysokým postom v rámci Katolíckej cirkvi.

Mnohí si kladú otázku: Čo bolo príčinou, že človek, pochádzajúci z malej dediny na východe Slovenska, syn jednoduchých dedinských rodičov, dosiahol v Cirkvi tak závažnú kariéru, akú dosiahne len málokto?

Zdá sa, že v tom zohrali dôležitú úlohu tri základné dôvody:

1. Bol obdarený Bohom mimoriadnymi schopnosťami;
2. Tieto Božie talenty dokázal rozvinúť svojou húževnatosťou, pracovitosťou;

3. Dokázal rozpoznať „*signa temporum – znamenania časov*“, správne sa zorientovať v prostredí a situácii, a nastúpiť na „*správny vlak*“, ktorý ho doviezol až k výšinám cirkevnej kariéry.

Kňaz určený pre službu Cirkvi v Ríme

Do Rímskeho Nepomucena prišiel krátko po vojne, koncom roku 1945. Poslal ho tam košický biskup Jozef Čársky, aby na Lateránskom Ateneu (dnes Pápežská Lateránska univerzita) pokračoval v teologických štúdiách, ktoré započal v Bratislave v roku 1943, a tak sa pripravil na kňazskú vysviacku, ktorú aj prijal v Lateránskej bazilike v marci 1949. Po rozličných etapách kňazskej služby, a v rozličných službách, napokon zakotvil ako pracovník *Svätého ofícia* pod vedením kardinála Alfréda Ottavianiho.

Jozef Tomko nastúpil do úradu *Kongregácie Svätého ofícia* v auguste 1961 potom, čo vyhral konkurz na miesto *aiutanta di studio* pre sekciu, ktorá sa v tom čase menovala sekcia *Indexu zakázaných kníh*; (tá sa po zrušení pretransformovala na sekciu doktrínálnu s dvoma finalitami: napomáhanie viery a bdelosť nad pravosťou viery). Bolo to v čase pontifikátu Jána XXIII., ktorý zvolal koncil, a tak sa v plnom prúde konali prípravy na koncil, ktoré zablokovali pokusy o uplatňovanie starých predstáv v činnosti *Svätého ofícia*. V jeho činnosti v tom čase – ako konštatuje Jozef Tomko – vyčkávalo sa, všetko stagnovalo a vďaka tomu aj pracovníci *Svätého ofícia* mali veľa času.

Svoje prvé dojmy z nového pôsobiska zhodnotil nasledovne: „Spočiatku som si začal obhliadať situáciu. Kolega sa viac venoval vyučovaniu, môj vedúci bol chorý a prakticky celé oddelenie som tvoril ja s jedným mojím pomocníkom. Neskôr sa pridali ešte dvaja pomocníci. Celé to obdobie som viedol oddelenie. Potom prišiel koncil, kde pracovala teologická komisia, zriadená priamo pri koncile, ktorú viedol páter Sebastián Tromp. Neskôr sa jeho tajomníkom stal Mons. Jozef Zlatňanský. Vďaka tomu sme boli dvaja Slováci pomerne blízko pri prameni. Na našom úrade sme skôr pozorovali, čo sa vlastne na koncile deje. Spočiatku sme celému tomu pohybu a diskusiám málo rozumeli, nemali sme ešte v rukách dokumenty. Ale nejaký obraz sme už mali, veď medzi konzultormi *Posvätného ofícia* boli viacerí experti koncilu, ktorí nám prinášali správy.“¹

Práce v *Svätom ofíciu* počas koncilu Jozef Tomko hodnotí: „Najmä keď začal Druhý vatikánsky koncil. Pracovali sme doslova v tieni svätopeterskej kupoly, náš úrad bol totiž tam, kde teraz stojí audienčná Aula Pavla VI. Keď bolo treba, z nášho úradu sa dalo priamo vybehnúť a bočným vchodom sa dostať na zasadnutia do koncilovej auly v Bazilike sv. Petra. Medzitým však kongregácia pracovala viac v rámci iných sekcií, najmä čo sa týka manželských otázok, lebo mala kompetencie v oblasti „*privilegia petrina*“. Práca sa točila skôr okolo manželských problémov, nie okolo nejakých doktrínálnych otázok. O to viac, že aj Index zakázaných kníh, ktorý dovtedy bol v platnosti, bol práve zrušený. Nemali sme ani len právny podklad, ani prostriedky, ako napríklad postupovať voči nejakým hereckým učeniam. Pretrvávali náznaky akéhosi dozoru, toto bola ešte juridická požiadavka, skôr represívna, ktorá odsudzovala bludné prvky, no nevysvetľovala správnu náuku.“²

¹ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*. Vydal SSV Trnava 2008, s. 147.

² TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách*, s. 146 – 147.

Jozef Tomko a Druhý vatikánsky koncil

Pápež Ján XXIII. na sviatok Obrátenia sv. Pavla 25. januára 1959 v Bazilike sv. Pavla v Ríme oznámil svoj úmysel zvolať Druhý vatikánsky koncil. Po prípravných prácach Druhý vatikánsky koncil otvoril pápež Ján XXIII. na sviatok Materstva Panny Márie 11. októbra 1962 v Bazilike sv. Petra vo Vatikáne slávnostným príhovorom, v ktorom prehlásil, že Cirkev načerpá z koncilu novú silu a energiu a pozrie sa budúcnosti bez strachu. Optimizmus pápeža Jána kulminoval v jeho prehlásení: „Myslíme si, že sa musíme ohradiť voči tým prorokom skazy, ktorí vidia predom všetko čierne, ako by bol na dosah koniec sveta. Hovorí, že naša doba je v porovnaní s dobami minulými horšia, a chovajú sa, ako by sa od histórie, tejto opravdivej učiteľky života, nič nenaučili.“ Dejiny však učia, konštatoval pápež, že veci v skorších dobách neboli o nič lepšie. Pápež ďalej vyhlásil, že snahou ekumenického koncilu je, „aby posvätný poklad kresťanskej viery bol účinnejšie uchovaný a hlásaný“, a tiež Cirkev sa nikdy nesmie odlúčiť od „dedičstva pravdy prijatého našimi otcami“. No pritom zdôraznil, že Cirkev musí prihliadať k novým formám života v modernom svete, ktoré otvárajú katolíckemu apoštolátu nové cesty. Cieľom koncilu nie je teda vyhlásiť nové náuky, ale to, čo Cirkev stále učila, prezentovať dnešnému svetu novými, dnešnými formami. Záverom svojho príhovoru pápež kládol koncilovým otcom na srdce, aby pozorne načúvali vnuknutiam Ducha Svätého, riadili sa nimi; aby ich práce splnili očakávanie tejto hodiny i národov vo svete. K tomu „potrebujete – povedal pápež – pokoj duše, bratskú svornosť, umiernenosť v návrhoch, dôstojnosť v diskusiách a múdru radu“.

Mnohí ľudia z rozličných sfér života náboženského, kultúrneho, politického, rozlične hodnotili a hodnotia Druhý vatikánsky koncil. Jozef Tomko v jednom zo svojich mnohých komentárov o Druhom vatikánskom koncile tesne po jeho skončení napísal: „Na takú komplikovanú vec, ako je koncil a jeho vplyv na život, môžu byť rôzne pohľady a náhľady. Najmä teraz, na začiatku, keď ozaistný vplyv koncilu ešte sa len začína, keď sme ešte veľmi blízko majestátnej hore, keď sa ukazujú ešte len prvé púčiky vyvolané zaštepnením nového ducha do tisícročného stromu Cirkvi.“³

Poznať „*znamenie čias*“ a nastúpiť na „*správny vlak*“

Jozef Tomko bol na strane tých, ktorí veľmi pozitívne vnímali koncil. Pre neho Druhý vatikánsky koncil znamenal prelom v živote Cirkvi. Postavil sa do prvých radov tých, ktorí sa usilovali uvádzať uznesenia Druhého vatikánskeho koncilu do života. A on, ako úradník Rímskej kúrie, mal k tomu vynikajúcu príležitosť. Po mnohých rokoch si na to spomína takto: „Kým som pracoval doslova „v tóni kupoly“ Baziliky sv. Petra, vo vnútri tohto veľchrámu prebiehali práce jednej z najdôležitejších udalostí celého dvadsiateho storočia – Druhého vatikánskeho koncilu. Išlo o dvadsiaty prvý celocirkevný snem, zhromaždenie všetkých katolíckych biskupov, ktorých zvolal pápež Ján XXIII. Ťažko zabudnúť na slávnostné otvorenie koncilu, v slnečné ráno na sviatok Materstva Panny Márie 11. októbra 1962, keď sa cez široké námestie poberal doteraz najpočetnejší sprievod biskupov zo všetkých svetadielov a katolíckych obradov. Na koncile sa zúčastnilo 2894 pastierov, aby

³ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*. Vydal INREMAX 2018, s. 93 – 95.

vnútri baziliky, pretvorenej na koncilovú aulu, rokovali za prítomnosti pozvaných iných kresťanských pozorovateľov o najdôležitejších otázkach Cirkvi vo svete. Viaceré miesta však ostali neobsadené, ako to poznamenal v otváracíj reči „dobrý pápež“ Ján XXIII.: „Pocit'ujeme živú bolesť nad neprítomnosťou viacerých arcipastierov, sú totiž väznení pre svoju vernosť Kristovi alebo sú zadržaní inými prekážkami.“ Táto poznámka sa týkala aj našej krajiny a určitá neznalosť koncilu poznačila na dlhé roky aj vývoj Cirkvi na Slovensku. Rozmery knihy nedovoľujú ani len načrtnúť priebeh tohto snemovania, ktoré sa odohralo v štyroch rokovacích obdobiach na 168 valných zhromaždeniach a skončilo sa až za pápeža Pavla VI. na sviatok Nepoškvrneného počatia Panny Márie 8. decembra 1965 v objatí *Berniniho kolonády* za jasavej prítomnosti státisícov veriacich, ale aj reprezentantov vlád a iných náboženstiev. Dnes možno s určitou skúsenosťou povedať, že Duch Svätý silno zavial v koncilovej aule a dodnes pôsobí cez šestnásť koncilových dokumentov. Ved' išlo naozaj o svetovú udalosť, ktorá mala a ešte dnes má vplyv nielen na Katolícku cirkev, ale aj na celú ľudskú rodinu.⁴

Jozef Tomko pripomína všetkým tým, ktorí žili v čase konania Druhého vatikánskeho koncilu, že bolo by hanbou, keby sme si ako súčasníci takej historickej udalosti, neuvedomili jej význam, nepochopili jej ducha, nezaujímal sa o jej hlavné črty, o sily, ktoré vzbudila a vliala do cirkevného diania. Pripomína, že cieľom jeho článku je pomenovať základné znaky Druhého vatikánskeho koncilu a podať aspoň vo veľkých obrysoch jeho význam. Nemožno to spraviť ani dôkladne, ani úplne. Vo svojich komentároch ku koncilu Jozef Tomko ďalej rozoberá hlavné znaky Druhého vatikánskeho koncilu. Konštatuje, že z vôle pápeža Jána XXIII. koncil dostal hneď od začiatku zameranie pastoračné. To značí, že sa nestaral natoľko o ujasnenie niektorého bodu kresťanského učenia, ale prevažne o obnovu mravov, o vliatie nového ducha do života Cirkvi, kňazov, rehoľníkov, laikov; o získanie sveta pre Krista. Starosť o dušu moderného človeka sa stala hlavným znakom Druhého vatikánskeho snemu. Napriek tomu však koncil objasnil učenie o kolegiálnosti biskupského zboru – zdôraznil Jozef Tomko vo svojej štúdii o koncile, čiže o spoluzodpovednosti každého jedného veľpastiera nielen za osudy vlastnej diecézy, ale aj za to, čo sa deje v celej ostatnej Cirkvi. Táto spoluzodpovednosť má svoje korene v moci biskupskej, ktorú on dostáva priamo od Krista – Hlavy Cirkvi, a ktorú pápež iba určuje pre určité cirkevné územie, bez toho, aby jej odňal zameranie na celú Cirkev. Keby sa koncil zišiel iba pre objasnenie tohto bodu, ako sa vyslovil istý popredný koncilový otec, bol by dosiahol svoj cieľ a bol by prešiel do histórie veľkých cirkevných snemov, zakončil Jozef Tomko charakteristiku prvého zo základných znakov Druhého vatikánskeho koncilu.⁵

Poukazoval na druhý dôležitý znak koncilu, ktorým bol návrat k prameňom nadprirodzeného života. Píše: „Preto zdôraznil snem miesto Zjavenia Božieho v histórii ľudstva, dôležitosť Písma sv., ale aj ústneho podania a učiteľského úradu pre zachovanie viery v celej pôvodnej čistote. Preto otvoril dokorán všetkým veriacim bohaté pramene milostí, ktoré nám môže sprostredkovať liturgia a náboženské obrady vôbec. Preto rozšíril používanie ľudovej reči v liturgii a zaviedol túto reč do samotnej obety omše sv. Namiesto čisto povrchnej prítomnosti veriacich, ako sme toho boli často svedkami, koncil sa snaží

⁴ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 97 – 98.

⁵ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 98.

všetkými prostriedkami uľahčiť a umožniť každému veriacemu, aby mohol počas obrád omše, vysluhovania sviatostí a iných úkonov naozaj „kľaňať sa Pánu v duchu a pravde“, ako to vyžaduje Písmo.“

Pripomenul tiež skutočnosť, že dnešnému modernému človeku, ktorého pozornosť je roztratená na sto rôznych vecí televíziou, novinami, rádiom, prácou Cirkvi stavia pred oči základné a podstatné hodnoty života, návrat k tomu, čo tvorí podstatné hodnoty ľudského života. A to je ďalším charakteristickým znakom Druhého vatikánskeho koncilu. Jozef Tomko zdôraznil: „Dokumentmi koncilu previeva mimoriadne silný duch lásky k modernému človeku, záujem o jeho problémy, starostlivosť o jeho dobro a osud nielen večný, ale aj na tomto svete. Láska, ktorá sa rozširuje na celé ľudstvo, na príslušníkov iných vyznaní, ba aj na vyslovených nepriateľov každej viery. Tón je vždy umiernený, vyzývajúci k uvažovaniu. V tomto duchu sa nesú dekréty o ekumenizme, o náboženskej slobode a predovšetkým slávnostný dokument o Cirkvi v modernom svete. Azda nikdy sa Cirkev natoľko nepriblížila svojej dobe ako týmto dokumentom. Pred svetom a jeho problémami Cirkev pobáda svojich príslušníkov, aby vyšli z ulity a s dôverou v Krista budovali svoju spásu prácou na zdokonaľovaní sveta samého. Je to veľká idea, ktorú sme si dostatočne neuvedomili a ktorá prinesie svoje ovocie v budúcnosti“.⁶ K týmto základným vlastnostiam Druhého vatikánskeho koncilu by sa zaiste mohli pridať ešte ďalšie, ktoré sú obsiahnuté vo viacerých dokumentoch Cirkvi.

Ale aj v iných príspevkoch sa Jozef Tomko vracia k téme koncilu. V tom istom časopise venoval pozornosť koncilovým dokumentom, ktoré v októbri 1966 pápež Pavol VI. zdôraznil pre potreby Cirkvi. Pripomenul, že povrchnému pozorovateľovi by sa mohlo zdať, že výsledok Druhého vatikánskeho koncilu sa prakticky ukazuje iba v liturgickej reforme a v určitom novom duchu, ktorý sa už pociťuje v Cirkvi. Avšak je treba si uvedomiť, že koncilové uznesenia ešte nie sú prevedené do života Cirkvi a až v budúcnosti sa ukáže ovocie Druhého vatikánskeho koncilu v plnej veľkosti a hĺbke.

Jozef Tomko o reformnej snahe Druhého vatikánskeho koncilu poznamenal: „Cirkev je ako obrovský strom, ktorý odhadzuje nepotrebné konáre a vyráža nové výhonky tým smerom, ktorým ich životodarné Slnko Božie vábi a povzbudzuje. Cirkev žije a prejavuje svoju životaschopnosť. Zvláštna komisia pracuje na reforme rímskej kúrie a v tom istom čase koncilové uznesenia dostávajú svoje praktické uskutočnenia novými predpismi, ktoré sa týkajú predovšetkým biskupov a obojeho kňazstva, ako aj misijnej činnosti.“⁷

Vo svojom komentári o reformách Druhého vatikánskeho koncilu Jozef Tomko venoval pozornosť novým predpisom, ktoré sa týkajú biskupov a kňazov. Tie sú obsiahnuté v dvoch koncilných dokumentoch, a to v dekréte o pastoračnej úlohe biskupov v Cirkvi *Christus Dominus* a o pôsobení a živote kňazov *Presbyterorum Ordinis*.

Tomko prehlasuje vo svojom komentári, že bolo nutné, aby Svätá stolica vydala nové predpisy, „...lebo mnohé uznesenia koncilu sa protivia platným zákonom cirkevným, zhrnutým v cirkevnom zákonníku alebo kódexe (CIC), alebo prinášajú úplné novoty.

⁶ TOMKO, Jozef, Msgr. Skončil sa koncil? In. *Hlasý z Ríma*, 1966, roč. 15, s. 5 – 6; ČIŽMÁR, Marián. *Kardínal Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 95n.

⁷ ČIŽMÁR, Marián: *Kardínal Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 98 – 99.

Zvláštna komisia už pracuje na obnove a reforme cirkevných zákonov, ale uznesenia koncilu nemôžu čakať, kým bude táto veľká práca skončená. Život si vyžaduje, aby duch koncilu prenikol už teraz do praxe.“

Na konkrétnych príkladoch poukázal akým spôsobom tento nový duch veje v týmito novými predpismi v Cirkvi. Jedná sa o spravodlivé rozdelenie kňazov vo svete. Konštatuje, že je nezdravým javom, že „...v latinskej Amerike pripadá jeden kňaz na 25.000 duší a v niektorých európskych diecézach drobné horské fary o 250 dušiach majú svojho kňaza. Každá biskupská komisia v jednotlivých zemiach má sa starať nielen o potreby vlastných diecéz, ale brat' ohľad aj na ostatné časti Cirkvi a pomáhať im. Misionársky duch vane teda celou Cirkvou. Aby sa umožnila určitá pohyblivosť kňazov, predpisuje sa výchova v seminároch v tomto duchu, tiež možnosť stať sa plnoprávnym členom iného biskupstva už po piatich rokoch presídlenia (mnohí kňazi emigranti vedia, čo to pre nich znamená). Predvída sa aj prípad, že biskup vypožičia inému biskupstvu na určitú dobu svojich kňazov.“

V tejto súvislosti Jozef Tomko, ktorému ležali na srdci aj osudy Cirkvi na Slovensku, a vyvíjal iniciatívy na prípravu kňazských povolaní pre Slovensko, ktoré bolo v tom čase v hlbokom útlaku zo strany komunistického režimu. Vychádzajúc z predpisov Cirkvi, ktoré sú ovocím Druhého vatikánskeho koncilu, konštatuje: „...aj tu sa otvárajú možnosti, ak Pán Boh dá, aby naši americkí kňazi raz vypomohli na Slovensku v núdzi nedostatku kňazov, ktorý bude stále citeľnejší, ak sa pomery nezmenia: je teda nutné burcovať mladých kňazov slovenského pôvodu, aby sa učili reč a vnútorne pripravovali na túto činnosť, v duchu koncilu.“

Jozef Tomko oceňuje význam cirkevných predpisov, ktoré vzišli z koncilných jednaní, a ktoré sa týkajú tak biskupov ako aj kňazov. Víta nové predpisy, v zmysle ktorých biskupi a farári, ktorí dovŕšia 75 rokov svojho veku, majú sa vzdať svojho úradu a podržať ho iba v prípade, že ich o to požiada ich predstavený.

Tiež ako pozitívum hodnotí to, že odteraz biskupské konferencie budú navrhovať kandidátov na biskupov Svätej stolici. Je to aj preto, lebo biskupi môžu viac ako hockto iný poznať kňazov a ich vážnosť medzi ľuďmi.

Ako prínos vníma cirkevné predpisy z oblasti sociálneho zaistenia biskupov a kňazov, ktorí v zmysle nových cirkevných predpisov by sa už nemuseli obávať o svoju starobu alebo pre prípad nemoci. To im pomôže nezištnejšie pracovať pre duchovné dobro zvereného ľudu.

Tiež aj predpisy, ktoré sa týkajú usporiadania diecéz a farností má svoj veľký význam. Jozef Tomko je presvedčený o tom, že tieto predpisy napomôžu prehĺbeniu života viery a duchovného dobra božieho ľudu.

Predovšetkým pokiaľ ide o vzťah biskupa a kňazov, čo má veľký význam pri budovaní opravdivého cirkevného spoločenstva. Konštatuje: „Jednota medzi biskupom a kňazstvom sa má pestovať ozajstne. Celý rad nových predpisov zaručuje jednotu medzi biskupom a vedením diecézy, teda generálnym vikárom, kanonikmi a prípadne pomocnými biskupom. Biskupovi bude nápomocná Rada kňazov a Rada pastoračná, zložené z najhorlivejších kňazov diecézy. Moc biskupa pri prideľovaní farností a úradov je omnoho zosilnená. Ponajprv sa zrušujú rôzne privilégia, ktoré ešte sem tam jestvovali,

navrhovať kandidáta, alebo dokonca voliť. Okrem toho biskup môže preložiť hocktorého farára, ak to dobro duší vyžaduje; zrušujú sa takzvaní „nehnuteľní farári.“

Tomko poukazuje aj na dôležitosť nových cirkevných predpisov, ktoré majú za cieľ umožniť rehoľníkom väčšiu možnosť zapájať sa do pastoraácie pod vedením diecézneho biskupa: „Aj rehoľníci, ak sú zapojení podľa priania Cirkvi do pastoračnej práce v biskupstve, podliehajú v mnohom biskupovi a diecéznym predpisom. Sú vyňatí z jeho právomoci iba vo veciach, ktoré sa týkajú priamo ich vnútorného rehoľného života.“

Snahou Cirkvi je – konštatuje Tomko vo svojom komentári o koncile –, aby sa aj rehole obnovili v novom duchu, podľa priania Druhého vatikánskeho koncilu: „Ponajprv rehoľní predstavení a kapituly jednotlivých rádov majú prezrieť a obnoviť svoje konštitúcie tak, aby zodpovedali novým potrebám Cirkvi, pravda, bez toho, aby zradili pôvodné poslanie, ktoré pochádza zväčša z inšpirácie zakladateľa. Aj tu sa má nový život rozvinúť na starom strome a budúcnosť vyrásť z minulosti. Majú sa odstrániť všetky zvyky, ktoré v jednotlivých reholiach stratili dnes svoj význam a nedosahujú cieľ. Rády, ktoré sa neukázali životaschopnými, budú zrušené Svätou stolicou, alebo spojené s inými, aby lepšie konali svoje poslanie pre dobro duší a pre zdokonaľovanie sa ich príslušníkov.“

Uskutočnenie týchto požiadaviek a ich implantácia do života jednotlivých rádov nebola jednoduchá. Jozef Tomko ako pracovník *Kongregácie pre náuku viery* a od roku 1974 ako podtajomník *Kongregácie pre biskupov* bol priamo zainteresovaný na tvorení príslušných smerníc, ktoré potom umožňovali vnieť smernice Druhého vatikánskeho koncilu do života. Ovocím jeho práce z tohto obdobia je dokument *Mutuae relationes*, ktorý dodnes nestratil svoju aktuálnosť. Ako v živote každého veriaceho kresťana, i v živote rehoľných osôb Cirkvi – zdôraznil Jozef Tomko –, „Veľký dôraz sa kladie na ozaistný život dokonalosti, ako ju Kristus hlásal v evanjeliu. Preto rehoľníci obojeho pohlavia majú meditovať a do života uvádzať zásady evanjelia.“ A napokon Tomko pripomína snahu Cirkvi o to, aby sa medzi jednotlivými rehoľnými rodinami viac pestoval duch vzájomnej spolupráce: „Duch spolupráce medzi jednotlivými rehoľami má odstrániť prílišný kolektívny egoizmus jednotlivých reholí. Aj duch chudoby nachádza nové formy v predpisoch.“

Komentujúc Tretiu časť dlhého pápežského dokumentu o nových predpisoch Cirkvi Jozef Tomko priblížil čitateľom problematiku katolíckych misií v zmysle koncilných uznesení. Poukázal na to, že Cirkvi si želá, aby sa všade v Cirkvi pestoval misionársky duch. V prvom rade v kňazských seminároch, vo farnostiach, medzi kňazmi aj medzi laikmi. Rôzne misijné diela majú napomáhať túto prácu v biskupstvách. Zvláštnu dôležitosť vidí v úlohe, akú majú odteraz zohrávať jednotlivé biskupské konferencie pokiaľ ide o starostlivosť o misie. Jozef Tomko píše: „Novotou sú predovšetkým rady biskupských konferencií, ktoré sa majú združiť podľa jednotlivých území, čo majú určité spoločné známky sociálne a kultúrne. Je známe, že napríklad Afrika, aj keď je už dosť jednotná na cirkevnom poli, predsa len sa delí na určité oblasti dosť odlišné od seba, ako sú napr. územia pod vplyvom kultúry francúzskej a iné pod vplyvom kultúry anglosaskej (príklad je môj a neviem, či také zadelené bude prijaté aj v skutočnosti).“

V komentároch o nových predpisoch Cirkvi Jozef Tomko konštatuje, že tieto predpisy môžu nás azda nechať nedotknutých v duchu. To by však bolo známkou, že s Cirkvou nežijeme. Dotknú sa nás aj prakticky, a to aj hmotne. Podľa koncilu cirkevné

majetky pomaly zaniknú a veriaci si budú musieť sami priamo vydržiavať kňazstvo, cirkevné ustanovizne a všetko, čo súvisí s cirkevným a náboženským životom. Cirkev dáva jasne prednosť spôsobu vydržiavania svojich ustanovizní, aký sa osvedčil v Amerike, v Nemecku a inde, čiže dobrovoľným príspevkom alebo cirkevnej dani. Teda reforma sa dotkne aj nášho vačku, na ktorý sú obyčajne všetci citliví.⁸

V roku 1970 pápež Pavol VI. vymenoval Jozefa Tomka za pápežského preláta. Týmto ocenil jeho aktivity v čase koncilu, ale predovšetkým v pokoncilovom období pri uvádzaní koncilových dokumentov a ducha koncilu do života Cirkvi. Na pôde *Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme* sa konala slávnostná recepcia, keďže aj slovenský kňaz Jozef Zlatňanský bol poctený titulom monsignora. Na recepcii sa zúčastnili viacerí významní hostia, medzi ktorými bol aj prefekt *Kongregácie pre náuku viery* kardinál Franjo Šeper, ktorý bol bezprostredným predstaveným Jozefa Tomka, ktorý na tejto kongregácii pracoval; ďalej arcibiskup Paul Philippe, sekretár tejže kongregácie, miestny arcibiskup Andrea Pangrazio, opát benediktínskeho kláštora sv. Andreja Svorada a Benedikta v Clevelande Hieronym Kovaľ, ako aj iné cirkevné osobnosti a kňazi, ktorí pôsobili v Ríme. Kardinál Franjo Šeper vo svojom príhovore ocenil záslužnú prácu nového pápežského preláta Jozefa Tomka počas Druhého vatikánskeho koncilu a tiež v čase po koncile.⁹

Podiel Jozefa Tomka na premene Svätého officia

Dôležitú úlohu na Druhom vatikánskom koncile zohrali teologickí experti, ktorých oficiálne volali „periti“. Sprevádzali niektorých biskupov a boli ich poradcami v teologických otázkach. Pre mnohých biskupov dokonca pripravovali v hlavných bodoch aj ich vystúpenia v pléne koncilu. Súkromne mohli slúžiť naraz i viacerým biskupom. Ich úloha spočívala tiež v redigovaní a prepracovaní schém textov dokumentov.

Na začiatku koncilu menoval Ján XXIII. 201 peritov, na konci koncilu ich bolo viac než 500. Mnohí z týchto teológov figurovali za pontifikátu Pia XII. na listine podozrivých z herézy. Patrili k nim, napr. Henri de Lubac SJ, Yves Congar OP, Jean-Marie Daniélou SJ, Bernard Härring CSsR, Hans Küng. Karol Rahner SJ, Edward Schillebeeckx OP, Joseph Ratzinger. Títo všetci uplatňovali na koncile veľký vplyv. Yves Congar OP si, napr. zaznačil do svojho denníka: „Som uchvátený úlohou, akú zohrávajú teológovia. Na Prvom vatikánskom koncile nehrali žiadnu úlohu.“¹⁰

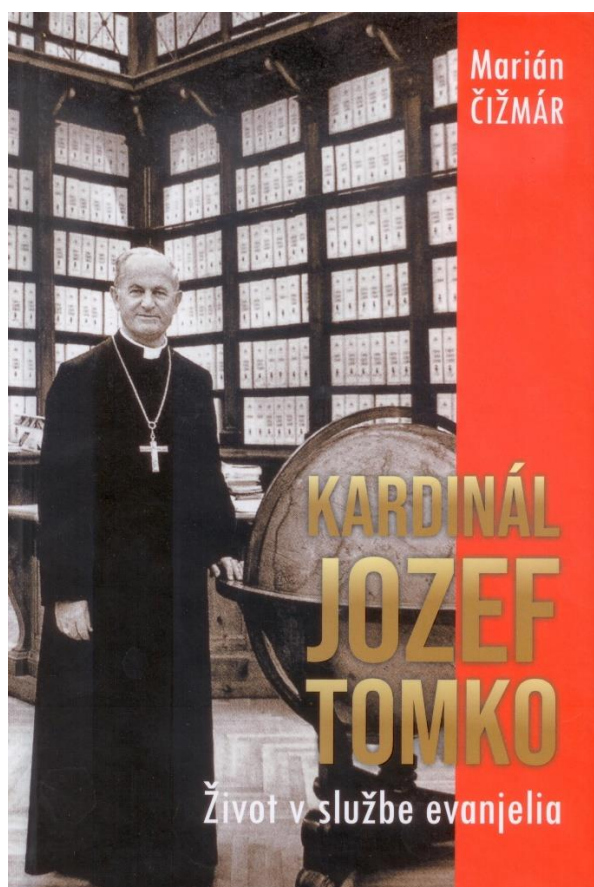
Od prvých zasadaní koncilu bolo jasné, že v koncilnej aule sa odohrá tvrdý boj medzi zástancami tradičnej teológie a progresivistickými teológmi. Pre progresivistov nepriateľom číslo 1 bola predovšetkým Rímska kúria, konkrétne *Sväté officium*, v čele ktorého stál kardinál Alfrédo Ottaviani, teda inštitúcia, ktorej členom bol aj Jozef Tomko. Progresivisti sa snažili vytvárať s koncilnými otcami strategickú alianciu, ktorá by im umožnila

⁸ ČÍŽMÁR, Marián: *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 98 – 102.

⁹ ČÍŽMÁR, Marián: *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 102 – 103.

¹⁰ ČÍŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 103 n. Podrobne o týchto udalostiach píše historik DE MATTEI, Roberto v knihe: *Il Concilio Vaticano II: Una storia mai scritta*. LINDAU Torino 2011. Kniha bola preložená do slovenčiny za podpory trnavského arcibiskupa Mons. Jána Oroscha a v roku 2019 pod názvom: *Druhý vatikánsky koncil. Doposiaľ nenapísané dejiny*. ISBN 978-80-972597-6-1.

rozbit' baštu pravovernosti, kongregáciu Svätého ofícia. Taliansky historik Druhého vatikánskeho koncilu Alberigo poznamenal: „Spolupráca medzi biskupmi a teológmi sledovala na koncile tiež cieľ vymanit' sa z kontroly Ottavianiho.“ Aktívne krídlo progresivistov malo úderný oddiel v nemeckých teológoch, na čele ktorých stáli Karol Rahner SJ, Hans Küng a Jozef Ratzinger. Karol Rahner bol na koncile poradcom viedenského kardinála Königa, Hans Küng biskupa Lieprechta v Regensburgu, a Jozef Ratzinger kolínskeho arcibiskupa kardinála Fringsa. K nim patril Otto Semmelroth, teológ biskupa Hermanna Volka z Meinzu, ktorý bol silno spojený s Karolom Rahnerom. Táto skupina kritizovala rímsku teológiu, ktorá pracuje s presnými pojmami a nazývali ju pohrdavo *Denzingerova teológia*, a presadzovali teológiu existencie, ktorá chcela stavať na poznaní života a zážitkoch viery.

Medzi najvýznamnejšie vystúpenia na Druhom vatikánskom koncile sa pokladá intervencia kolínskeho arcibiskupa kardinála Josefa Fringsa v prítomnosti temer 3000 otcov koncilu, v ktorom tvrdo skritizoval metódy práce *Svätého ofícia*.

Hovorilo sa, že v onen deň, 8. novembra 1963, *Sväté ofícium* v podstate umrelo. To, čo nasledovalo po tomto vystúpení, len potvrdilo toto tvrdenie. Čo je zaujímavé, to čítame na stránkach knihy významného „perita“ koncilu, francúzskeho jezuitu Henri de Lubac, ktorý konštatuje, že autorom príspevku kardinála Fringsa na koncile bol jeho osobný *peritus* Josef Ratzinger. Teológ Henri de Lubac píše: „Dovoľte mi na záver jednu spomienku. Josef Ratzinger, odborník na [Druhom vatikánskom] koncile, sa koncilu zúčastnil ako osobný tajomník kardinála Fringsa, arcibiskupa kolínskeho. Staručký kardinál bol už slepý,

a tak svojho tajomníka používal predovšetkým k tomu, aby mu písal prejavy. Jeden z týchto prejavov je zvlášť pamätný – išlo o kritiku, uvážlivú avšak radikálnu, metód *Svätého ofícia*. Napriek odpovedi kardinála Ottavianiho si Frings za svojou kritikou stál. Nie je prehnaným tvrdením, keď povieme, že *Sväté ofícium*, také, aké vtedy bolo, bolo tohto dňa zničené Ratzingerom v spojení s jeho arcibiskupom. Kardinál Šeper, človek plný dobroty, potom začal obnovu [Ofícia]. Ratzinger, ktorý sa nijak nezmenil, v nej pokračuje. Túto spomienku by sme si mali pripomínať.“¹¹

Naozaj, po tomto vystúpení pápež Pavol VI. prišiel k radikálnej reforme Rímskej kúrie, a začal od Svätého ofícia. Jozef Tomko k týmto udalostiam dáva tento komentár: „Aj keď išlo o rozhodnutia koncilu a Pavol VI. vyzval práve jeho (Ottavianiho), aby podal návrh na reštrukturalizáciu *Posvätného ofícia*. Ottaviani okamžite poslušol a začali sa pripravovať štúdie.“¹²

Pozornosti Jozefa Tomka neušla tvrdá kritika práve *Svätého ofícia*, inštitúcie, kde aj on pracoval. Hneď pochopil a spoznal „*znamenia čias*“. Aj on sa postavil na stranu tých, ktorí usilovali o radikálne zmeny, ktoré nevyhnutné museli nastať, vychádzajúc z atmosféry, aká vládla v koncilnej aule. Bol presvedčený o tom, že *Najvyššej kongregácii Svätého ofícia*, v jej vtedajšej podobe, odzvonilo. Postavil sa preto na stranu tých, ktorí súhlasili so zmenou. Dá sa to vycítiť napr. aj z týchto jeho slov: „Počas koncilu však prišli určité novoty, ktoré mali dosah aj na našu kongregáciu a na prácu v nej. V koncilovej aule odznela dosť ostrá kritika na *Posvätné ofícium*, predovšetkým zo strany kolínskeho arcibiskupa, kardinála Fringsa, ku ktorej sa pridali aj iní. Pavol VI. bol na tieto kritiky vnímavý, preto nariadil, aby sa všetko zvažilo. Tak sa postupne aj vo vnútri kongregácie začala diskusia o tom, ako by sa malo zreformovať *Posvätné ofícium*, považované za pokračovateľa inkvizície...“¹³

Pri reforme Kúrie bolo priam symbolické, aby sa tento proces začal reformou *Posvätného ofícia*, ktoré bolo zmenené aj v názve, a to v predvečer ukončenia Druhého vatikánskeho koncilu s motu proprio *Integrae servandae*. Dňa 6. decembra 1965 *L'Osservatore Romano* zverejnilo dekrét, ktorým bol zrušený *Index zakázaných kníh* a pozmenil *Sväté ofícium* na *Kongregáciu pre náuku viery* s vyjadrením, že „teraz je to lepšie, a obrana viery sa deje prostredníctvom záväzku podporovať náuku“. Dňa 14. júna 1966 v notifikácii pro-prefekta *Kongregácie pre náuku viery* bolo vyhlásené, že *Index* už nebude mať právnu silu cirkevného zákona. Mnohí teológovia sa týmto činom cítili oprávnení predstaviť sa ako noví a kompetentní interpreti viery a Božieho Slova.¹⁴

O spôsobe práce, ktorá nasledovala po zverejnení pápežských dokumentov na reformu Rímskej kúrie, a v prvom rade *Posvätného ofícia*, Jozef Tomko hovorí: „Zachovali sme si však – a to bola naša záchrana – tradičnú kolegiálnu metódu. Čo sa týka kolegiálnej práce, väčšinou sa napríklad nevie, že dokumenty, ktoré boli publikované v mene kongregácie, ako boli schválené väčšinou, musel kardinál Ottaviani podpísať, a to aj v prípade, že v diskusii bol na strane menšiny, a tak ich predložiť pápežovi na schválenie. Išlo to pod

¹¹ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 103 – 105.

¹² ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 103 – 105.

¹³ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 105 – 106.

¹⁴ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 107.

jeho menom, či sa mu to páčilo, alebo nepáčilo. Aj toto treba poznať a uznať, lebo je to prejav silnej cirkevnej viery.“

Kardinál Alfrédo Ottaviani usúdil, že aj pre neho nadišiel čas odchodu. Dňa 30. decembra 1967 prijal svoj „*odchod do dôchodku*“, a to listom o odvolaní z funkcie pro-prefekta Posvätnéj kongregácie pre náuku viery. Pápež Pavol VI. dňa 6. januára 1968 prijal jeho rezignáciu a vymenoval na jeho miesto chorvátskeho kardinála Franja Šepera. Kardinál Tomko to spomína: „Jedným z dôležitých krokov bola výmena na čele našej kongregácie. Na veľké prekvapenie, keď krátko po synode v januári 1968 Pavol VI. prijal demisiu, ktorú kardinál Ottaviani, podľa predpisu, podal na konci svojho mandátu, hoci sa nádejao, že bude znova potvrdený, Pavol VI. ho nepotvrdil a na jeho miesto menoval kardinála Franja Šepera.“¹⁵

Historik prof. Roberto De Mattei vo svojej knihe o Druhom vatikánskom koncile píše: „Nie je ťažké pochopiť, že pre progresivistických teológov bola nepriateľom číslo jeden Rímska kúria a osobitne *Sväté ofícium* vydávajúce odsudzujúce verdikty. Uzatvorili strategické spojenectvo s koncilovými otcami, aby zmarili zasadnutie, ktorému predsedal kardinál Ottaviani, bašta ortodoxie. „Vďaka spolupráci medzi biskupmi a teológmi – poznamenáva Alberigo – sa podarilo koncil vytrhnúť spod kontroly Ottavianiho.“ Na vonkajšom krídle progresivizmu sa vynímala hliadka nemeckých teológov vedená pátrom Karlom Rahnerom zo Spoločnosti Ježišovej a mladým Hansom Kungom a Josefom Ratzingerom... K nim sa pridružil páter Otto Semmelroth... Títo kritizovali rímsku „*abstraktnú teológiu*“, ktorú pohrdavo nazývali „*Denzingerova teológia*“, a želali si novú „teológiu zakúsenú na vlastnej koži, v ktorej by sa poznanie a život zlievali do jediného aktu skúsenosti viery“.“¹⁶

Pavol VI. ešte počas koncilu v zmysle „*motu proprio*“ *Regimini Ecclesiae Universae* z 18. novembra 1965 inicioval zásadnú reformu *Svätého ofícia*, ktorú dnes poznáme pod názvom *Kongregácia pre náuku viery*. Jozef Tomko, v tom čase ako pracovník *Svätého ofícia*, ktorý veľmi dobre poznal túto inštitúciu ako aj spôsob jej práce, mal účasť veľkým podielom na tejto reforme.

Jozef Tomko rozpoznal „*znamenia času*“. Pochopil veľmi dobre, o čo vlastne ide v pokoncilovej obnove Cirkvi a rozhodol sa postaviť do predných línií tých, ktorí sa podujali na realizáciu pokoncilových reforiem. No aj sám musel urobiť radikálne rozhodnutie, prekročiť svoj osobný rubikon, a ten spočíval v rozhodnutí: alebo zotrvať na predkoncilných postojoch sledujúc líniu svojho predstaveného Alfréda Ottavianiho, alebo vykročiť inou, novou cestou. Jozef Tomko sa rozhodol pre tú druhú cestu, ktorá ho priviedla na vrchol cirkevnej služby ale i kariéry.

Niečo o tom možno pochopiť aj z jeho spomienok. Asi po dvoch rokoch vedenia doktrínálneho oddelenia jeho kolegovia začali chodiť za kardinálom Ottavianim a najmä za novým tajomníkom dominikánom Philipom, ktorý bol skôr typom úradníka a nechcel si to poukaziť na iných úradoch, najmä na *Štátnom sekretariáte*. Philip a Ottaviani sa zhodli v názore, že činnosť doktrínálneho oddelenia sa príliš presunula do oblasti rozvíjania

¹⁵ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 108.

¹⁶ DE MATTEI, Roberto. *Druhý vatikánsky koncil. Doposiaľ nenapísané dejiny*. Vyd. Nadácia Slovakia Christiana, Bratislava, 2019, s. 130, ISBN 978-80-972597-6-1.

viery. Vytvorila sa skupinka, ktorá vidíac, že Jozefa Tomka vyhodit' nemôžu, aspoň zdôrazňovala, že vieru treba predovšetkým chrániť a vykonávať dozor nad jej učením. Zastávali stanovisko, že jednoduchým trestom alebo pohrožením sa vyriešia teologické problémy vo svete. Dali mu nového kolegu, ktorý bol veľmi dobrý kňaz, avšak veľký tradicionalista, a menovali ho za druhého šéfa. Šéfovali tak dvaja tomu istému oddeleniu, ktoré sa rozčeslo a v istom zmysle rozdvajilo. Tomkov kolega si spočiatku myslel, že sa vráti k pôvodným metódam, ale nič tým nedokázal. Celá agenda išla k nemu a niekoľko týždňov Tomko nedostal žiadnu úradnú poštu, všetko išlo priamo jemu. On mu to potom z kolegiality postupoval, no Jozef Tomko nemal nijakú kompetenciu zasiahnuť. Na spoločných poradách, kam spolu chodili, referoval Tomkov kolega. Keď to trvalo dlhšie, Tomko zašiel za sekretárom a povedal mu, čo sa deje, že je nateraz bez zamestnania, a keďže nechce brat' plat bez práce má úmysel hľadať si prácu inde. Ten sa preľakol, že to Jozef Tomko zreferuje azda aj niekde vyššie. Zareagoval: „V žiadnom prípade, vy ste tu potrebný.“ Potom veci dal trochu do poriadku.¹⁷

Z tohto rozprávania samotného kardinála Jozefa Tomka možno vidieť, že už v tom čase viacerí členovia *Svätého ofícia* pokladali Jozefa Tomka za teológa s progresívnymi tendenciami, čo sa aj neskôr zreteľne prejavilo.

K etape transformácie *Svätého ofícia* kardinál Jozef Tomko sa vracia vo svojich spomienkach: „Práve to bolo pre mňa obdobie, na ktoré si veľmi rád spomínam. Nechcem hodnotiť svoj podiel, ale práve pri tejto reštrukturalizácii som aj ja mohol priložiť nejaké polienko k týmto historickým zmenám.“¹⁸

Ktoré boli tie „polienka“, ktoré priložil Jozef Tomko v procese reštrukturalizácie *Svätého ofícia* na *Kongregáciu pre náuku viery*? Kardinál Jozef Tomko spomína na toto obdobie svojej činnosti: „Usilovne sme pracovali na tom, aby sa zmenilo celé ponímanie i štruktúra a *Sväté ofícium* sa stalo naozaj kongregáciou. Upustilo sa od názvu „*suprema*“, „*najvyššia kongregácia*“, aby nevznikal chybný dojem, že je nadriadená všetkým ostatným kongregáciám, čo predtým vyplývalo zo súdneho charakteru *Posvätného ofícia*. Zdôrazňovali sme, aby to bola kongregácia, v ktorej činnosti prevláda starostlivosť o vieru a jej učenie; aby sa chránila pravá viera, aby sa spásanosná náuka Cirkvi, na ktorú má Boží ľud právo, zachovala čistá a neporušená... Ale zároveň treba presadzovať, aby sa o čistotu viery starali biskupi, ktorí sú prví najzodpovednejší učiteľia viery vo vlastných diecézach. Zdôrazňovali sme, že už vkladáním rúk dostali poslanie učiť pravú vieru a dbať o to, aby sa pravá viera hlásala aj prostredníctvom iných, aby ju aj teológovia rešpektovali, prehlbovali, osvetľovali, vykladali, ale nikdy nie proti samej viere. To bolo základom našej koncepcie. Okrem toho sme nástojili, že to nemôže byť iba úrad, ktorý odkryva nejaké herézy, potom ich potrestá, zakáže a podobne. A to prešlo aj do novej štruktúry. Je potrebný aj rozmer ostrážitosti, bedlivosti, aby sa objavilo, kde je omyl. Treba sledovať, čo sa deje v Cirkvi a ako biskupi reagujú. Ak sám biskup nereaguje, treba ho upozorniť na nesprávne mienky, prípadne na ne upozorniť biskupské konferencie – to všetko je tiež jedna z úloh novej, reštrukturalizovanej kongregácie.“¹⁹

¹⁷ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*, s. 157 – 158.

¹⁸ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*, s. 153.

¹⁹ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*, s. 154 – 155.

Predstavovanie viery – to bolo to druhé „*polienko*“, ktoré priniesol Jozef Tomko pri transformácii Posvätného úradu na Kongregáciu pre náuku viery. Pokračuje vo svojich spomienkach: „My mladí sme bojovali ešte o niečo iné, čo robilo trochu ťažkosť tradicionalistom, lebo sa báli, kam to povedie a či máme na to sily. Išlo totiž o predstavovanie viery. Ľuďom treba vieru vysvetľovať v modernej reči a moderným spôsobom. Tu majú veľkú možnosť kňazi ako kazatelia, ale aj teológovia. Pritom možno predvídať a študovať nové problematiky a pohotovo poukazovať, čo na to hovorí evanjelium a pramene viery. Práve táto stránka nám veľmi ležala na srdci. Bola to novota, ale dostala sa do popredia. Bolo potrebné prebudovať aj celú administratívnu štruktúru kongregácie. Doktrínálne oddelenie v kongregácii sa zrazu stalo hlavným, bolo potrebné získať nových pracovníkov, pramene, bolo treba sledovať, čo sa deje vo svete na teologickom poli, a to nielen prostredníctvom konzultorov a súkromného záujmu pracovníkov, ale v rámci pracovnej náplne. S tým bola spojená požiadavka objednávať hlavné teologické časopisy, v ktorých tieto novoty vychádzajú, sledovať ich, aby sa odkrývali nové problémy a nové možné postoje z hľadiska viery, aby sa sledovala aj teologická diskusia. A to všetko nie s cieľom hľadať v tomto vývoji bludy a odsudzovať ich, ale aby sa ponúkla odpoveď na nové problémy.“

Takto sa Jozef Tomko vďaka tejto práci na reštrukturalizácii *Svätého úradu na Kongregáciu pre náuku viery* stále viac posúval dopredu, do povedomia predstavených vo Vatikáne. O svojom postupe hovorí, že to bol postupný vývoj: „Nastúpil som na miesto jedného z pracovníkov tohto oddelenia. Mal som za úlohu rozšíriť sekciu, zreorganizovať ju a uviesť do praxe všetky spomínané novoty. Bolo to ešte za kardinála Ottavianiho... Ešte za jeho pôsobenia sa nám podarilo zriadiť doktrínálne komisie pri jednotlivých biskupských konferenciách... Bola to ťažká úloha, a preto aj zriaďovanie doktrínálnych komisií bolo namáhavé. Inštrukcie sa podarilo pripraviť... Akosi výnimočne som sa dostal na čelo tohto hnutia. Kolega, s ktorým sme nastúpili, zanechal úrad a dal sa len na vyučovanie. Musel som hľadať nových spolupracovníkov, čo nebolo ľahké. Boli potrební takí, ktorí poznali reči, čo zároveň znamenalo i väčšie zmedzinárodnenie celého úradu so všetkými ľudskými ťažkosťami, ktoré to prináša. Doľahla na mňa úloha čeliť všetkým problémom, ktoré sa po koncile veľmi rýchlo otvárali a ktoré vznikali aj vo vnútri Kongregácie, kde sme ešte neboli štrukturálne dobre pripravení. Zachovali sme si však – a to bola naša záchrana – tradičnú kolegiálnu metódu.“²⁰

Menovaním kardinála Franja Šepera do vedenia *Kongregácie pre náuku viery* sa postavenie Jozefa Tomka stabilizovalo. Píše o tom: „Tým, že prišlo menovanie kardinála Šepera, uľahčila a vyjasnila sa aj moja situácia v Kongregácii pre náuku viery. Niektorí spolupracovníci, najmä užší kruh okolo Ottavianiho, sa báli, čo bude, a odišli do iných kongregácií. Volali aj mňa, ale povedal som im, že nemám dôvod odísť, a tak som ostal a pokračoval vo svojej práci. Pre mňa sa odchodom môjho kolegu ujasnila otázka dvojitého vedenia doktrínalnej sekcie a mohol som sa naplno pustiť do roboty a pomáhať v pomoci pri reštrukturalizácii, najmä vo výstavbe nových línii.“²¹

²⁰ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*, s. 156 – 157.

²¹ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*, s. 170.

Po mnohých rokoch kardinál Jozef Tomko spomína na toto obdobie svojho života i služby Cirkvi: „Ku koncu koncilu som spolupracoval na vnútornej reorganizácii tejto starej inštitúcie, ktorá sa stala *Kongregáciou pre učenie viery*. Ako vedúci nového teologického oddelenia som sa pričínal o zriadenie komisií pre učenie viery pri biskupských konferenciách vo svete. Tak sa začali moje cesty na rôzne kontinenty: po úspešnej schôdzi európskych predstaviteľov v novembri 1968, keď som prvý raz stretol kardinála Wojtylu, roku 1970 ma vyslali do Manily na schôdzu biskupov z celej Ázie, na ktorú prišiel aj Pavol VI., a roku 1973 do Sydney v Austrálii na stretnutie biskupov z Oceánie.“²²

Doktrínálne komisie

Medzi nové línie, o ktorých hovoril Jozef Tomko, patrili aj doktrínálne komisie: „Patrilo sem aj úsilie trochu decentralizovať naše kompetencie smerom na biskupov a biskupské konferencie. Pri konferenciách bol zas problém v tom, že *magister fidei*, teda učiteľ viery, je každý biskup, nie biskupská konferencia ako taká. Nápomocné im mali byť práve doktrínálne komisie, len ich bolo treba uvádzať do života. Hneď v prvý rok pôsobenia kardinála Šepera, teda v roku 1968, sme zorganizovali schôdzku predsedov doktrínálnych komisií pre Európu, Afriku a Ameriku. Konala sa v Ríme a jej cieľom bolo diskutovať o problémoch, najmä o právomociach a náplni týchto komisií. To bolo ozaj pamätné. Predsedal kardinál Šeper, ale na mňa padla úloha všetko pripraviť. Tak som mal zrazu pred sebou veľmi známe osobnosti. Za Nemecko napríklad prišiel kardinál Volk a s ním ako teológ Semmelroth, za Holandsko kardinál Alfrink s tajomníkom, ktorým bol páter Schillebeeckx, a to okamžite čosi hovorí, za Poľsko prišiel arcibiskup Wojtyla so svojím teológom P. Różyckým, za Taliansko biskup Carlo Colombo a ekumenista Luigi Sartori. Aj Spojené štáty americké vyslali jedného biskupa a teológa, kým Latinskú Ameriku zastupoval neskorší argentínsky kardinál E. Pironio. Anglicky hovoriaca Afrika vyslala svojho prvého arcibiskupa Amissu z Ghany spolu s terajším emeritným arcibiskupom Sarpongom z Kumasi, kým francúzsky hovoriacu Afriku zastupoval biskup Dosseh-Anyron z Toga. Späťne pozerajúc, bola to veľmi vzácna zostava...“²³

Zrušenie *Indexu zakázaných kníh* a *Protimodernistickej prísahy*

Jozef Tomko v tomto pokoncilnom období bol zavalený množstvom práce. Profesor Jozef Rydlo v tejto súvislosti konštatuje, že „...stal sa jedným z najzanepoždávanejších pracovníkov... bolo totiž potrebné prebudovať cirkevnú štruktúru v duchu Druhého vatikánskeho koncilu a uvádzať do života jeho uznesenia“.²⁴

V čase týchto jeho aktivít pápež Pavol VI. vydal dokument o zrušení *Indexu zakázaných kníh*. Jozef Tomko na to reagoval komentármi, ktoré sa objavili na stránkach časopisov. V nich konštatoval, že Pavol VI. dal nové smernice pre bývalú Kongregáciu Svätého oficiu, ktorej zmenil meno na Kongregáciu pre učenie viery a určil nový smer jej

²² ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 114.

²³ TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách*, s. 170 – 172.

²⁴ RYDLO, Jozef M. Tomko, Jozef. In. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*, LÚČ, Bratislava 2000, s. 1395 – 1398.

činnosti. Pritom pápežský dokument *Integrae servandae* zo dňa 8. decembra 1965, uverejnený tesne pred ukončením Druhého vatikánskeho snemu, už vôbec nespomína Index zakázaných kníh ani „oddelenie Indexu“. Z toho sa dalo usudzovať, že tento úradný zoznam zakázaných kníh nebude mať takú úlohu, akú mal doteraz a že Cirkev chce zmeniť spôsob, ako chrániť vieru svojich členov pred nebezpečím zlej tlače a zlých kníh. Dňa 15. júna 1966 priniesli vatikánske úradné noviny *L'Osservatore Romano* „oznámenie“ Kongregácie pre náuku viery o tom, že *Index zakázaných kníh* stráca svoju platnosť, hoci ostáva naďalej nielen historickým dokumentom, ale aj smernicou pre kresťanov, aby sa vedeli orientovať, keď chcú čítať určité spisy, ktoré môžu byť nebezpečné pre vieru alebo mravy. *Index zakázaných kníh* je zoznam spisov, ktoré Cirkev považovala za nebezpečné, a preto zakazovala ich čítanie. Ba dokonca Svätá stolica mala až donedávna zvláštny úrad, jedno oddelenie Kongregácie Svätého oficiu, ktoré sa nazývalo „oddelenie Indexu“ a malo za úlohu upozorniť veriacich na nebezpečné knihy, a tak zabrániť škodám, ktoré mohli vzniknúť z čítania takých kníh v dušiach veriacich. Na otázku, či teraz, po oficiálnom pápežskom zrušení *Indexu zakázaných kníh*, už možno čítať hocaké knihy? Jozef Tomko odpovedá: „Veru nie. To by značilo samovraždu pre mnohých, vraždu vlastnej viery. Ostáva vždy hriechom vystavovať smrteľnému nebezpečenstvu to, čo máme najdrahšie: poklad viery. Ostáva vždy povinnosťou nečítať, nedržať, nerozširovať také knihy. Ak dnes neplatia tresty, ktoré Cirkev uplatňovala voči tým, čo sa sami vrhali, napriek upozorneniu, do ľahkej záhuby, mravná zodpovednosť ostáva tá istá pred Bohom a pred svedomím. A na túto zodpovednosť sa spolieha Cirkev v nových predpisoch, ktorými Index prestáva mať svoje trestné následky. Kto má pochybnosti, či nejakú knihu môže čítať, má sa poradiť so svojim spovedníkom alebo s iným kňazom. Ak má vážne dôvody, pre ktoré musí knihu čítať, aj keď je zlá, má žiadať nielen o radu, ale aj o dovoľenie, aby mohol ostať spokojný vo svedomí.“ Tomko poznamenáva, že tak, ako je nutná určitá čistota a disciplína pre telo, tak je potrebná určitá hygiena a poriadok pre dušu: „Nie sme anjeli a nemôžeme sa ľahko obrániť aspoň čiastočným vplyvom, fantáziou, vášňami, obrazotvornosťou. Také je už raz naše zloženie a naša psychológia. Musíme byť teda realistami aj pri výbere tlače, ktorá sa nám ponúka a spraviť z nej nie príležitosť k pokušeniam proti mravom a proti viere, ale pokrm pre ducha a prostriedok, ako sa pozdvihnúť a obohatiť. Cirkevné príkazy ohľadne tlače nemajú nič iné za cieľ, ako ochrániť tieto hodnoty a pomôcť tak každému kresťanovi budovať svoju osobnosť a dvíhať sa aj pomocou tlače ku Kristovi.“²⁵

Dňa 17. júla 1967 bola zrušená *Protimodernistická prísaha* zavedená svätým Píom X. a nahradilo ju *Vyznanie viery*.²⁶

Je treba povedať, že nie každý s radosťou prijal takéto a podobné „reformy“ cirkevných inštitúcií, ktoré doposiaľ boli najmä pre radových veriacich, ale aj hľadajúcich istou oporou.

²⁵ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 115 – 118.

²⁶ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 107.

Špeciálny tajomník Prvej biskupskej synody v roku 1967

Dôležitý moment v kariére Jozefa Tomka bolo pozvanie a menovanie za jedného zo špeciálnych tajomníkov celocirkevnej biskupskej synody v roku 1967, a to pre jej časť o zmiešaných manželstvách.²⁷ Takto mal príležitosť po celý mesiac zúčastniť sa diskusie o tejto téme. Sám mal pritom príležitosť presvedčiť sa o tom, aké ťažké je pracovať kolegiálne, najmä pri rôznosti mienok a v takej komplexnej otázke, ako sú zmiešané manželstvá, najmä nábožensky zmiešané náboženstvá. Zasadania Prvej celocirkevnej biskupskej synody sa konali vo Vatikáne v dňoch 29. septembra až 29. októbra 1967. Okrem Tomka v úlohe špeciálnych tajomníkov sa synody zúčastnili: pre záležitosti spojené s reformou kňazských seminárov Mons. Flaminio Cerrutti, vedúci úradu Kongregácie pre katolícku výchovu; pre revíziu Kódexu kánonického práva P. Raimondo Bidagor, S.J., sekretár Pápežskej komisie pre revíziu Kódexu kánonického práva; pre otázky náuky viery P. Edoardo Dhanis, S.J., konzultor Kongregácie pre náuku viery a pre liturgiu P. Annibale Bugnini, C.M., podtajomník Kongregácie obradov. V rámci príprav na túto synodu bolo potrebné vypracovať k téme zmiešaných manželstiev reláciu pre kardinála Marellu, ktorého Tomkovi prideliť. Kedysi bol apoštolským delegátom v Japonsku, a preto sa domnievali, že vďaka tomu má z Japonska skúsenosti a vyzná sa o problematike. Jozef Tomko konštatuje, že kardinál Marella toho veľa nevedel, najmä nie o zmiešaných manželstvách medzi kresťanskými konfesiami. K procesu prípravy relácie na synodu Jozef Tomko tiež poznamenal: „Naše právnické skúsenosti vnútri našej kongregácie boli síce pekne rozvinuté, ale teologická stránka pokulhávala a okrem toho sa ešte stále všetko riešilo na základe mentality obhajoby viery. Bol tu však zložitý problém manželského spolunažívania a okrem toho bol aj veľký ekumenický problém v pozadí. Takže aj vo vnútri Svätej stolice sme mali určitú opozíciu zo strany ekumenistov a okrem toho sme boli až príliš jednostranne informovaní, lebo aj teológia bola vypracovaná viac na zmiešané manželstvá medzi pokrstenými a nepokrstenými, čo je celkom iná teologická skutočnosť.“

Téma – ako poznamenáva Jozef Tomko – bola ťažká, a stálo ho to veľa úsilia. Okrem toho sa pridružila aj ďalšia okolnosť, ktorá neprispievala k pokojnej atmosfére písania relácie. To, že práve on bol poverený vypracovaním relácie pre kardinála Marellu, prekvapilo kardinála Ottavianiho, pretože on nenavrhol Jozefa Tomka pre takúto prácu. Tomko hovorí: „Ottaviani bol z toho prekvapený, pretože on ma nenavrhol a zrazu videl, že mám hore oporu. Neviem (kto to bol), ale myslím, že kardinál Villot, ktorý bol štátnym sekretárom a už ma vtedy začal spoznávať. Jednoducho „*niekto hore*“, kde som už mal dobrú povest’ aj vďaka jazykom a skúsenosti vedenia a práce pri reštrukturalizácii Posvätného officia.“

Pre Jozefa Tomka bolo ďalším problémom to, že kardinál Ottaviani mu prideliť ešte dvoch spolupracovníkov na vypracovanie spomínanej relácie o miešaných manželstvách pre kardinála Marellu na synodu. Jedným bol kolega, ktorý mal dohliadať na „ochranu pravosti viery“ a druhý odborník na kánonické právo.

²⁷ O tejto téme je obširnejšie pojednávané v: TOMKO, Jozef. Dojmy z biskupskej synody. In. *Hlas z Ríma*, 1967, roč. 16, s. 14 – 17, tiež v: ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 119 – 125.

Správa kardinála Marellu, ktorú vypracoval Jozef Tomko spolu s kolegami, ktorých mu prideliť kardinál Ottaviani, vyvolala na synode živú diskusiu: „Tak sme tu reláciu napísali spolu. Na synode bola dosť kritizovaná. Keď sa v nej citovali isté ostré výroky Písma, niektorí namietali, že je to príliš jednostranné citovanie, účelovo použité. Ostrá bola aj samotná debata, na ktorej sa to trochu ujasnilo. Pre mňa však výsledkom bolo, že som sa stal expertom synody. Bola to pre mňa príležitosť prísť do styku so svetovým episkopátom, ako aj do kontaktu s rozhodnutiami koncilu o seminároch a o iných otázkach.“²⁸

Záver synody, pokiaľ ide o tému miešaných manželstiev, Jozef Tomko hodnotil takto: „V otázkach miešaných manželstiev vyslovili sa za určité prostriedky, ktoré treba používať pri uzatváraní manželstiev katolíkov s príslušníkmi iných vierovyznaní. Väčšinou sa vyslovila za zachovanie manželských prekážok ako teraz platia, za to, aby katolíci boli aj naďalej povinní uzatvárať aj tieto manželstvá pred katolíckym kňazom a aby bola zaisťovaná sloboda katolíckej stránky vyznávať svoju vieru a v nej vychovať deti. Žiadali však, aby biskupi sami, a nie iba Svätá stolica ako doteraz, mohli dovoliť výnimku (dišpenz) od povinnosti uzavrieť manželstvo pred katolíckym kňazom, ak sú k tomu vážne dôvody. Konečne prízvukovali, aby sa duchovní zvlášť starali o miešané manželstvá tak pred uzavretím ako aj po ňom.“²⁹

Hodnotenie Koncilu a jeho reforiem – postkoncilné reformy

Jozef Tomko bol na strane tých, ktorí veľmi pozitívne vnímali koncil. Pre neho *Druhý vatikánsky koncil* znamenal prelom v živote Cirkvi. Postavil sa do prvých radov tých, ktorí sa usilovali uvádzať uznesenia *Druhého vatikánskeho koncilu* do života. A on, ako úradník *Rímskej kúrie*, mal k tomu vynikajúcu príležitosť.

Pohľad Jozefa Tomka na koncil a jeho význam v živote Cirkvi i jednotlivého veriacieho je dostatočne zdokumentovaný na stránkach rozličných časopisoch, ktoré uverejnil hneď po skončení koncilu. V časopise slovenských katolíkov *Hlasy z Ríma* v článku *Skončil sa koncil?* Píše: „Mnohí z nás videli slávnostné zakončenie II. vatikánskeho koncilu na televízii, alebo aspoň čítali o ňom v rôznych novinách a časopisoch. Divadlo, ktoré poskytovalo námestie sv. Petra v Ríme v ten krásny deň 8. decembra, bolo zaiste úchvatné pre milovníka farieb a pohnutých scén: biele pluviále a mitry, červené cibul'ové mitry biskupov byzantského obradu, vyšívané prikrývky na hlavu iných východných hodnostárov, purpur kardinálov, uniformy zvláštnych posolstiev a diplomatických zástupcov, prítomnosť kresťanských pozorovateľov, posolstvá vedcom, umelcom, ženám, mládeži, chorým, robotníkom, atď., – to všetko mohlo upútať pozornosť. Takým istým spôsobom počas koncilu nás mohli zaujať rôzne senzácie, novinársky vypracované správy o boji rôznych smerov na aréne snemovej auly, o vzájomných kritikách rôznych osobností, o takzvaných zákulisných krokoch, o diskusiách. Teraz, keď sa to všetko skončilo, keď Bazilika sv. Petra sa zas uprázdnila, keď tlač stratila záujem o to námestie, ktoré bolo predtým strediskom cirkevného folklóru a kde sa v určitých hodinách rojili osobností známe i me-

²⁸ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 119 – 125.

²⁹ ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 119.

nej známe, kardináli, biskupi, patriarchovia, teológovia, učenici, rôznych farieb, šiat, smerov: teraz, keď to všetko prestalo, môže sa nám zdať, že všetko, čo je s koncilom spojené, skončilo. Náš povrchný, iba na senzácie citlivý život, nás k tomu vedie. Koncil skončil a život ide dopredu! Taký môže byť povrchný dojem. Ale koncil neskončil 8. decembra 1965, aj keď sa ukončili diskusie a podpísali jeho dekréty. Ako ktosi dobre poznamenal práve, keď prestávali práce koncilové: koncil až teraz začína. Začalo sa prevádzanie koncilu do života, bez ktorého by celý snem ostal mŕtvou literou, vytlačenou v dekrétach a ostatných dokumentoch. Ba ani to sa už nedá dnes povedať. Koncil už počas zasadaní zmenil čiastočne tvárnosť Cirkvi a nielen Cirkvi! Koncil už začal účinkovať v náboženskom dianí, ba aj v celoludskej histórii. Lebo koncil je ako vysoká a mohutná hora. Čím bližšie pod ňou stojíme, tým menej vidíme celý jej majestát. Až pri určitom odstupe sa nám zjaví v celej svojej velebnej veľkosti. Lebo koncil je ako mladá ratolesť šľachetného stromu, zaštepená do úctyhodného kmeňa Cirkvi. Až po určitej dobe sa ukáže, ako nová energia mladého výhonku omladí a dá nový výraz a novú bujnnosť celému storočnému stromu. A to je dielo Ducha Svätého tak počas koncilu ako aj po jeho formálnom zakončení. To je život, ktorý z koncilu prechádza do žíl Cirkvi ako tajomného organizmu. Kto pozoroval koncil v bazilike sv. Petra alebo zo správ, musí si uvedomiť túto tajomnú, ale pritom hlavnú pôsobivosť koncilu na život Cirkvi, a tým aj na život celého ľudstva.³⁰

Oveľa realistickejší bol pápež Pavol VI., ktorý dňa 29. júna 1972 v homílii o stave Cirkvi krátko po Konkile vyhlásil, že „do nej trhlinou prenikol Satanov dym. Je plná pochybností, neistoty, problémov, nepokoja, nespokojnosti, či konfliktov. Cirkev stratila svoju dôveryhodnosť; Ľudia už skôr uveria vyjadreniu prvého svetského proroka v novinách alebo sociálnemu hnutiu. A ich sa pýtajú na vzorec pravého života. Pritom si neuvedomujeme skutočnosť, že sme už dávno vlastníckmi a majstrami na vzorec toho, ako žiť pravý život.

Naše vedomie je plné pochybností... Cirkev ovládla neistota. Všetci dúfali, že po koncile začne v nej svitať na lepšie časy. Namiesto toho, bojujeme s mračnami, búrkou, temnotou a neistotou, ktoré sú príznačné pre tieto dni. Hlásame ekumenizmus, no aj tak sa od ostatných oddeľujeme. Kopeme priepasti namiesto toho, aby sme ich vyplňali.“³¹

Sú slová pápeža Pavla VI. pravdivé? Zaiste! A najmä súčasný vývoj v Cirkvi to plne potvrdzuje!

V kritickom duchu znejú aj slová filozofa a konvertitu svetového významu Dietricha von Hildebranda v knihe *Spustošená vinica* píše: „Spustošenie Pánovej vinice sa prejavuje v najviac skazený spôsob v *teológii progresivizmu*... Odpady od pravej viery, ku ktorej sa nechcú priznať predstavitelia apostázie, interpretovanej ako *aggiornamento*, od roku 1967 sa veľmi rozšírili. Získali zaťato na sile, rovnako úmerne so stupňom, akým sa vzdávajú od autentickej kresťanskej viery. Keď si pomyslíme na pluralizmus u Rahnera, o popretí nesmrteľnosti duše, o negovaní rozdielu medzi telom a dušou u Schillebeeckxa, o zavrnutí transcendentného Boha u Marletha, o tvrdení Gregory Bauma, že Boh sa zjavuje ako duch časov, o negovaní neomylnosti Cirkvi v otázkach viery a mravnosti u Künga, a tiež

³⁰ ČIŽMÁR, Marián. *Kardínal Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 96 – 97.

³¹ *Varovanie Pavla VI – Dym Satana prenikol do Domu Božieho!* In. https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/homilies/1972/documents/hf_p-vi_hom_19720629.html; <https://www.lifenews.sk/node/11069>.

o mnohých iných tézach – zrazu sa pred nami objaví v zarážajúcej jasnosti postupné pustošenie vinice. Prenikavé ono je preto, že všetci títo teológovia pokojne vyučujú ďalej, prednášajú, deklarujú sa ako katolíci, a tiež preto, že nie sú odsunutí z pozícií, ani suspendovaní, ani oficiálne odsúdení. Či takéto nezodpovedné postupovanie v oblasti teologickej nemá podmínať Cirkev, a postupne ju zničiť?“ – pýta sa filozof Dietrich von Hildebrand, ktorého Jozef Ratzinger, budúci pápež Benedikt XVI., pokladal za jedného z najväčších filozofov svojej doby.³²

Kriticky k Druhému vatikánskemu koncilu sa vyjadril napr. aj známy brazílsky laický filozof, historik a katolícky aktivista Plinio Corrêa Oliveira (1908 – 1995), ktorý o Druhom vatikánskom koncile vyslovil túto kritickú charakteristiku: „Koncil mal byť pastoračný a nie dogmatický. A skutočne nemal žiadny dogmatický význam. Navyše tým, že vynechal akúkoľvek zmienku o komunizme, sa osvedčil aj ako nepastoračný koncil *par excellence*... Je to tvrdé, čo musíme povedať. Ale evidentné skutočnosti ukazujú Druhý vatikánsky koncil z tohto hľadiska ako vôbec najväčšie nešťastie cirkevných dejín: Tadiaľto prenikol do Cirkvi v nepredstaviteľnej miere Satanov dym, ktorý sa ďalej s nesmiernou silou a jedovatou účinnosťou šíri. K pohoršeniu nesmierného počtu veriacich nastúpilo mystické Kristovo telo proces, ktorý môžeme označiť ako sebazničujúci.“³³

V nedeľu 10.3.2024 bola na námestí obce Udavské slávnostne odhalená busta kardinálovi Jozefovi Tomkovi. Bustu požehnal košický arcibiskup a metropolita Mons. Bernard Bober. Foto: Bernard Behún

³² VON HILDEBRAND, Dietrich. *Spustoszona winnica*. 2. vydanie. Warszawa-Zabki: Wydawnictwo APOSTOLICUM, 2006, s. 24.

³³ DE OLIVEIRA, Plinio Corrêa. *Rivoluzione e Contro-Rivoluzione*, s. 168 – 169. Citát uvedený aj v knihe: ČIŽMÁR, Marián. *Kardínal Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*, s. 95.

Záver

Je príliš skoro, aby sme dva roky po smrti kard. Jozefa Tomka vyčerpávajúco hodnotili jeho život a dielo, lebo tie najdôležitejšie dokumenty sú ukryté, a ešte dlho budú pod kľúčom tajných Vatikánskych archívov. Azda po viacerých desaťročiach bude niekto, kto objektívne a pravdivo zhodnotí život a dielo kard. Jozefa Tomka. No nie je prehnané konštatovanie, že kard. Jozef Tomko sa svojimi tézami i konkrétnymi postojmi zaradil medzi moderných teológov s modernistickými tendenciami „novej teológie“, ktorá bola dominantnou nielen na Druhom vatikánskom koncile, ale v celej pokoncilnej dobe, ktorej ovocie je najviac viditeľné v našich časoch.

BIBLIOGRAFIA

Literatúra:

- ČIŽMÁR, Marián. *Kardinál Jozef Tomko. Život v službe evanjelia*. Vydal INREMAX 2018.
- DE MATTEI, Roberto. *Druhý vatikánsky koncil. Doposiaľ nenapísané dejiny*. Vyd. Nadácia Slovakia Christiana, Bratislava, 2019.
- DE MATTEI, Roberto. *Il Concilio Vaticano II: Una storia mai scritta*. LINDAU. Torino, 2011.
- DE OLIVEIRA, Plinio Corrêa. *Rivoluzione e Contro-Rivoluzione*, SugarCo. Milano, 2009.
- RYDLO, Jozef M. Tomko, Jozef. In. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*, LÚČ, Bratislava 2000.
- TOMKO, Jozef kardinál. *Na životných cestách. Rozhovory s Mariánom Gavendom*. Vydal SSV Trnava 2008.
- TOMKO, Jozef. Dojmy z biskupskej synody. In. *Hlasy z Ríma*, 1967, roč. 16, s. 14 – 17.
- VON HILDEBRAND, Dietrich. *Spustoszone winnica*. 2. wydanie. Warszawa-Zabki: Wydawnictwo APOSTOLICUM, 2006.

Internetové zdroje:

Varovanie Pavla VI – Dym Satana prenikol do Domu Božieho! In. https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/homilies/1972/documents/hf_p-vi_hom_19720629.html;
<https://www.lifenews.sk/node/11069>

Adresa autora:

Mons. doc. ThDr. Marián Čižmár, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach
Inštitút cirkevných dejín
Hlavná 89, 041 21 Košice
email: cizmarian53@gmail.com